

วิวัฒนาการการแสดงละครรำเรื่องเงาะป่า

THE EVOLUTION OF NGO PA DANCE DRAMA

กฤษณะ สายสุนีย์*

KRITSANA SAISUNEE

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งนำเสนอวิวัฒนาการการแสดงละครรำเรื่องเงาะป่าที่มีวิวัฒนาการของการแสดงอย่างต่อเนื่อง นับแต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์บทละครเรื่องเงาะป่าขึ้น โดยเริ่มให้แสดงครั้งแรกในปี พ.ศ. 2450 ภายในวังของพระวิมาดาเธอ พระองค์เจ้าสายสวลีภิรมย์ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ปิยมหาราชปดิวรัดา สันนิษฐานว่าครั้งนั้นใช้ผู้แสดงเป็นผู้หญิงล้วนและแสดงเป็นตัวละครสำคัญ เนื่องจากจัดแสดงขึ้นในเขตพระราชฐานชั้นใน ส่วนตัวประกอบชายก็ใช้เด็กชายที่ยังไม่ถึงวัยต้องออกไปอยู่ฝ่ายหน้ามาร่วมแสดงด้วย ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 6 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก กรมขุนเพ็ชรบูรณ์อินทราชัย (พระอนุชารัชกาลที่ 6) ทรงมีพระราชประสงค์ให้มีการจัดแสดงละครรำเรื่องเงาะป่าที่วังของท่าน โดยใช้ผู้แสดงจากคณะละครวังสวนกุหลาบซึ่งเป็นผู้หญิงล้วน มีการพัฒนาการแต่งหน้าที่น่าเครื่องสำอางจากยุโรปมาแต่งหน้าให้แก่ตัวละคร แทนการผัดหน้าขาวด้วยฝุ่นจันทน์อย่างโบราณ ผัดตัวด้วยฝุ่นสีดำ และม้วนผมเป็นเกลียวขดให้สมจริงตามบทบาทและลักษณะของตัวละคร “เงาะป่า” เครื่องแต่งกายของตัวละครฝ่ายชายสวมเสื้อคอกลม ชายเสื้ออยู่ด้านใน นุ่งผ้าพันโจงกระเบน ตัวละครฝ่ายหญิงใช้การห่มสไบสองชาย ในสมัยรัชกาลที่ 7 ปรากฏว่ามีการแสดงละครรำเรื่องเงาะป่าอีกครั้ง ไม่ปรากฏการแสดงในสมัยรัชกาลที่ 8 จนมาถึงสมัยรัชกาลที่ 9 กรมศิลปากรได้จัดการแสดงละครรำเรื่องเงาะป่าอีกหลายครั้ง ดังเช่น ก่อนปี พ.ศ. 2511 จัดการแสดงละครรำเรื่องเงาะป่าโดยยังคงใช้ผู้หญิงแสดงล้วน เครื่องแต่งกายของตัวละครใช้แบบอย่างการแสดงในสมัยรัชกาลที่ 6 ส่วนในปี พ.ศ. 2511 กรมศิลปากรจัดการแสดงละครรำเรื่องเงาะป่ารูปแบบการแสดงได้เปลี่ยนไปจากเดิมที่เคยใช้ผู้หญิงแสดงล้วนมาใช้แบบชายจริงหญิงแท้ เครื่องแต่งกายจึงมีการเปลี่ยนแปลงไปด้วยเช่นกัน และในสมัยรัชกาลที่ 10 กรมศิลปากรได้จัดแสดงละครรำเรื่องเงาะป่าอีกครั้ง และยังคงใช้แบบอย่างผู้แสดงแบบชายจริงหญิงแท้

* วิทยาลัยนาฏศิลปนครศรีธรรมราช สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์

นับแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน การแสดงละครรำเรื่องเงาะป่าได้มีการแสดงปรากฏอยู่เรื่อยมา โดยแรกเริ่มคงใช้ผู้หญิงแสดงตามแบบแผนในอดีต แต่ต่อมากรมศิลปากรมีการปรับเปลี่ยนมาใช้ผู้แสดงเป็นชายจริงหญิงแท้ตามความนิยมของผู้ชม โดยยังคงเค้าโครงเรื่องไว้ตามบทพระราชนิพนธ์ แต่สิ่งที่มีวิวัฒนาการเปลี่ยนแปลงไป คือ เพศของผู้แสดงและเครื่องแต่งกาย ทั้งนี้เพื่อให้การแสดงละครรำเรื่องนี้มีความเหมาะสมกับยุคสมัยและความสมจริงมากยิ่งขึ้น และเป็นการสร้างอรรถรสในการรับชมอีกด้วย

คำสำคัญ : วิวัฒนาการ ละครรำ เรื่องเงาะป่า

Abstract

This article aimed to present the evolution of Ngo Pa dance performance which has been evolved continuously. King Rama V was the author of this royal writing. The performance was first done in 1907 at Saisavali Bhiromya's palace. It was assumed that most performers who were main characters were female because the performance was done in the inner court. However, some supporting characters were young males whose age was not old enough to stay in the outer court. Then, in the reign of King Rama VI, Chudadhuj Dharadilok (King Rama VI's brother) had a purpose to organize Ngo Pa performance at his palace using performers from the group of Wang Suankularb Theater who were female. They developed the makeup using European cosmetics instead of traditional Chinese cosmetics. They coated their skin with black dust and curled hair according to the role and characteristic of "Ngo Pa". The costumes for male characters were t-shirt tucked in loincloths, and female characters wore two-ended breast cloth. Ngo Pa was performed again in the reign of King Rama VII; however, it was not performed in the reign of King Rama VIII. In the reign of King Rama IX, the Fine Arts Department organized Ngo Pa dance performance many times. For example, before 1968 all characters were still female, and the costumes used in the performance was the same as those in the reign of King Rama VI. Since 1968, the Fine Arts Department organized the new type of performance by using performers with the same gender to those characters and changing the costumes. This kind of performance was organized again in the reign of King Rama X.

Up to now, Ngo Pa dance performance has appeared in every era. Initially, the performance was done by females according to the traditional way. Then, the Fine Arts Department changed to use performers with the real gender due to its popularity among audience while the plot was still the same. What have been evolved are performers' gender and costumes in order to be suitable for this period, have more reality, and increase enjoyment in viewing.

Keywords: Evolution, Dance Drama, Ngo Pa

บทนำ

เรื่องเงาะป่าเป็นบทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ความเป็นมาจากปี พ.ศ. 2448 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงนำเด็กชายชาวเงาะป่าชื่อ “คนัง” จากเมืองพัทลุงมาเลี้ยงไว้ (สมหมาย เทียบเทียม, 2520, น. 4) แล้วพระองค์ทรงชักใช้ไล่เลี้ยงเกี่ยวกับภาษาก้อยจากคนัง แต่คำศัพท์ที่ได้ส่วนใหญ่เกี่ยวกับสัตว์และต้นไม้ในป่า เพราะช่วงที่ทรงนำคนังมาเลี้ยงนั้นคนังยังมีอายุน้อย แต่ด้วยที่มีการชำระคำศัพท์ภาษาก้อยไว้ก่อนหน้านี้ จึงทรงนำคำศัพท์ภาษาก้อยมาใช้กับบทพระราชนิพนธ์เรื่องเงาะป่า (จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2559, น. 48) อีกทั้งการที่ทรงเคยเสด็จฯ ประพาสหัวเมืองพัทลุง แล้วพบเห็นและสนพระทัยชนชาวเงาะป่า จนได้สดับเรื่องราวความรักของชาวเงาะป่าจากยายลุมุด หญิงชราชาวเงาะป่า จึงทรงจดจำมาทรงพระราชนิพนธ์เป็นนิทานคำกลอน ดังบทพระราชนิพนธ์คำนำ ในเรื่องเงาะป่า ความว่า

.....	
จึงวานช่วยพาไปให้ถึงทับ	มันต้อนรับขึ้นชมสมประสงค์
พบยายลุมุดแก่แม่เฒ่าดง	ชวนให้ตรงขึ้นไปนั่งยังนอกชาน
นายสินน้อยช่วยพ้อภาษาเงาะ	ฟังก็เพราะคล้ายฝรั่งดั่งฉาดฉาน
ยายลุมุดเล่าความตามเหตุการณ์	คล้ายนิทานเก่งเหลือไม่เบื่อเลย
จึงจดจำมาทำเป็นกลอนไว้	มิให้ลืมคำรำเผลย
แม้ใครอ่านคงจะคิดผิดเช่นเคย	เงาะเงยก็ว่างามหลามแหลกไป
ที่แต่งไว้หวังจะให้เป็นคำเงาะ	เห็นหมดเหมาะจะดงามตามวิสัย
ผู้ใดจะใคร่ฟังเชิญตั้งใจ	วางตัวไว้ว่าเป็นเงาะอย่าเยาะมัน

(จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2559, น. 69)

ครั้งหนึ่งขณะที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระประชวรใช้พระยาประเสริฐศาสตร์ธำรง (หมอไรเตอร์) ได้ถวายคำแนะนำให้ทรงดพระราชมารกิจ ดังนั้นพระอัครชายาเธอ พระองค์เจ้าสายสวลีภิรมย์ กรมขุนสุทธาสินีนาฏได้กราบบังคมทูลเชิญเสด็จไปประทับที่โป่ง (โป่ง หมายถึง มุขรูปกลม) พระที่นั่งวิมานเมฆ เพื่อต้องการบำรุงพระอนามัยให้สมบูรณ์แข็งแรง ในช่วงเวลาดังกล่าวนี้อง พระอัครชายาเธอ พระองค์เจ้าสายสวลีภิรมย์ฯ ได้ทรงโปรดให้ข้าหลวงร้องเพลงเรื่องอิเหนา พระราชนิพนธ์บทละครในรัชกาลที่ 2 ถวายในขณะที่ประทับเสวยพระกระยาหารค่ำอยู่ที่โป่ง เสียงร้องที่ร้องดังเพียงแว่ว ๆ มาพอให้ได้สดับ ข้าหลวงขับร้องถวายจนกระทั่งเสด็จขึ้น ณ ที่พระบรรทม ท่านองเพลงที่ร้องก็เป็นไปตามเรื่องอิเหนา เช่น เพลงซ้ำปี ร่ายใน เป็นต้น จากเหตุการณ์ที่ทรงพระประชวรใช้ครั้งนั้น อีกทั้งคำกลอนในบทพระราชนิพนธ์ดังกล่าวข้างต้น สะท้อนให้บทพระราชนิพนธ์เรื่องเงาะป่ามีสาเหตุ 3 ประการ คือ 1) เพลงที่บรรจุมามากจากการที่ทรงสดับการขับร้องเพลงในเรื่องอิเหนา จึงทรงนำแบบอย่างการบรรจุเพลง มาใช้กับบทละครเรื่องเงาะป่า 2) ภาษาก็อยส่วนใหญ่มากจากการชำระคำศัพท์ภาษาก็อยไว้ก่อนแล้ว ผสมผสานกับที่ทรงชักใช้ไฉ่เสียงภาษาก็อยจากคนง และ 3) คำโครงเรื่องมากจากการที่ทรงได้ฟังเรื่องราวความรักของชาวเงาะป่าจากยายลุมุด หญิงชราชาวเงาะป่า

บทพระราชนิพนธ์เรื่องเงาะป่าที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นนี้มีสองลักษณะหรือสองรูปแบบ คือ เป็นบทร้องให้ฟัง และเป็นบทละครที่ใช้แสดงบนเวที ในขั้นต้นทรงพระราชนิพนธ์เรื่องเงาะป่าขึ้นเพื่อใช้เป็นบทขับร้องให้ฟัง แต่ก็ยังทรงคำนึงถึงความเหมาะสมกับการแสดงละครด้วย ดังนั้นบางตอนจึงทรงพระราชนิพนธ์ไว้ทั้งสองแบบ บทยาวใช้สำหรับขับร้อง แต่ในบทเดียวกันนี้ถ้าใช้สำหรับแสดงละครจะยาวเกินไป จึงทรงตัดให้กระชับยิ่งขึ้น เช่น เพลงเข้าหลุด เขนง น้ำค้าง เป็นต้น บทละครเรื่องเงาะป่านี้นั้นทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นเพื่อใช้ประโยชน์ได้ทั้งสองอย่างนี้ แสดงถึงพระอัจฉริยภาพอันสูงส่ง ทั้งในด้านคีตวรรณกรรมและนาฏกรรมรวมอยู่รวมกันในเรื่องเดียว (ถาวร สิกขโกศล, 2559, น 37) หลังจากทรงพระราชนิพนธ์เรื่องเงาะป่าจนเสร็จสมบูรณ์ ต่อมาจึงทรงนำมาจัดการแสดงในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งเป็นบทคอนเสิร์ต และการแสดงละครร่ำ บทพระราชนิพนธ์นี้ได้รับการสืบทอดจนถึงปัจจุบัน (พ.ศ. 2563) ซึ่งบทความนี้ผู้เขียนมุ่งนำเสนอวิวัฒนาการการแสดงละครร่ำเรื่องเงาะป่าที่มีวิวัฒนาการของการแสดงมาอย่างต่อเนื่องตามยุคสมัยต่าง ๆ ดังนี้

สมัยรัชกาลที่ 5

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชนิพนธ์เรื่องเงาะป่าสำเร็จแล้ว จึงรับสั่งให้มีการฝึกซ้อมร้องกัน แต่โดยพระราชประสงค์มิได้เจตนาให้เกิดเป็นบทละคร ทรงให้เป็นบทมโหรีเล่นขณะเสวยพระกระยาหาร และให้นักดนตรีบรรเลงต่อนักไปและทรงปรับแก้เพลงที่ซ้อมอยู่ตลอดเวลา ครั้งแรกโปรดเกล้าฯ ให้จัดเป็นการแสดงคอนเสิร์ตในงานพระราชทานเลี้ยงอาหารกลางวัน ในงานเลี้ยงพระอิสริยยศ ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ายุคลทิฆัมพร กรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ และพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าบุรฉัตรไชยากร กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน ณ พระที่นั่งวิมานเมฆชั้นล่าง ตรงโถงที่ประทับ จัปตอนตั้งแต่นางมือซัง นางวังคอนอยากได้ชมพลาและชเอนามาเป็นคู่

ต่อมาในปี พ.ศ. 2450 เมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสยุโรปได้ทรงเห็นการแสดงละครจึงมีความคิดริเริ่มจัดให้มีการแสดงละครเรื่องเงาะป่า ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีการจัดการแสดงละครรำเรื่องเงาะป่า โดยเริ่มแสดงครั้งแรกในวังของพระวิมาดาเธอ พระองค์เจ้าสายสวลีภิรมย์ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ปิยมหาราชปดิวรัดา เพื่อถวายให้ทอดพระเนตรและเป็นที่พอพระราชหฤทัยมาก (คมสัน มหิษ, 2547, น. 32) ในการแสดงครั้งนั้นทรงให้นายคณัฏเฐนเป็นตั่วนายคณัฏเฐนเองแล้วหม่อมเจ้าทองตั่วเอนเป็นไม้ไผ่ (กรมศิลปากร, 2541, น. 15) เนื่องจากการครั้งนั้นจัดการแสดงขึ้นในเขตพระราชฐานชั้นใน ผู้แสดงจึงใช้ผู้หญิงล้วนและแสดงเป็นตั่วละครสำคัญ ส่วนตั่วประกอบชายก็ใช้เด็กชายที่ยังไม่ถึงวัยตั่วออกไปอยู่ฝ่ายหน้ามาร่วมแสดงด้วย

ในด้านการแต่งกายของผู้แสดง แต่เดิมเครื่องแต่งกายในการแสดงละครไทยนิยมแต่งกายยืนเครื่องพระนางเป็นหลัก แต่ในสมัยรัชกาลที่ 5 มีการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมการแต่งกายของพลเมือง เนื่องจากการรับเอาวัฒนธรรมจากตะวันตกเข้ามาปรับใช้ แม้แต่การแสดงละครก็มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการแสดงจนถึงเครื่องแต่งกาย อย่างเช่นเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง (เพ็ง เพ็ญกุล) ได้ดัดแปลงการแต่งกายละครขึ้นใหม่ตามแบบละครพันทาง คือแต่งกายตามเชื้อชาติและวรรณะของตั่วละครในเรื่อง อีกทั้งมีละครชนิดใหม่ ๆ เกิดขึ้นในยุคนั้น เช่น ละครร้อง ละครตีกดาบรพ เป็นตั่ว ซึ่งละครเหล่านี้ได้มีการดัดแปลงเครื่องแต่งกายให้ต่างไปจากละครไทยแต่เดิม เพื่อให้เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของตนและเพื่อการแข่งขัน

การแสดงละครรำเรื่องเงาะป่าในสมัยนี้คงแต่งกายอย่างแปลง ด้วยทรงพระราชนิพนธ์เกี่ยวกับเครื่องแต่งกายของชาวเงาะป่าทั้งชายหญิงไว้ในบทละคร และยังทรงพรรณนาเป็นร้อยแก้วไว้ในคำนำอีกด้วย เครื่องแต่งกายในการแสดงละครรำเรื่องเงาะป่าจึงเป็นอีกสิ่งหนึ่ง

ที่แปลกตาจากละครเรื่องอื่น ๆ แต่ไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่าแต่งกายอย่างไร ต่อมาพบหลักฐานปรากฏภาพการแสดงละครเรื่องเงาะป่าในสมัยรัชกาลที่ 6 โดยการแต่งกายอย่างสามัญ ลดทอนเครื่องลง ดังจะกล่าวต่อไป

สมัยรัชกาลที่ 6

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว การแสดงละครเรื่องเงาะป่าเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก เนื่องจากสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก กรมขุนเพ็ชรบูรณ์อินทราชัย (พระราชอนุชาในรัชกาลที่ 6) เสด็จกลับจากการศึกษาจากประเทศอังกฤษมาประทับในประเทศไทยอย่างถาวร พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงพระราชทาน “วังเพ็ชรบูรณ์” ให้เป็นที่ประทับ อีกทั้งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าอัษฎางค์เดชาวุธ กรมหลวงนครราชสีมา พระราชทานคณะละครวังสวนกุหลาบที่เป็นผู้หญิงทั้งหมดที่เหลือตัวละครประมาณ 40 คน ให้มาสังกัดวังเพ็ชรบูรณ์ (แต่ยังคงใช้ชื่อคณะละครวังสวนกุหลาบ) แต่หม่อมแม่มิได้ติดตามคณะละครมาด้วย เนื่องจากในขณะนั้นได้เป็นหม่อมของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าอัษฎางค์เดชาวุธ กรมหลวงนครราชสีมาแล้ว (ประเมษฐ์ บุญยะชัย และคณะ, 2555, น. 72 และ 103)

ภาพที่ 1 คณะละครวังสวนกุหลาบ ณ วังเพ็ชรบูรณ์

ที่มา : ประเมษฐ์ บุญยะชัย และคณะ, 2555, น. 76

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก กรมขุนเพ็ชรบูรณ์อินทราชัย ทรงมีพระราชประสงค์ให้มีการจัดแสดงละครเรื่องเงาะป่าที่วังของท่าน โดยใช้ผู้แสดงจากคณะละครวังสวนกุหลาบ ซึ่งเป็นผู้หญิงล้วน โดยแสดงตั้งแต่ต้นจนจบถึงฉากที่ตัวละครเอกทั้งสามตาย เฉลย สุขะวนิช ผู้ที่ร่วมแสดงในครั้งนั้นได้เล่าว่า “การแสดงครั้งนั้นมีการปลูกโรง

โดยมีช่างมาทำฉาก ฉากถ้ามีดีมีการจุดไฟ ค่อย ๆ สว่างเป็นฉากเกี่ยวกับระหว่างชมพลา กับ ลำหับ ส่วนฉากสุดท้ายมีการชุดหลุมศพกันจริง ๆ ต่อมาจัดแสดงให้บุคคลภายนอกชม โดยเก็บค่าดูจัดแสดงเป็นรอบ ๆ ในงานฤดูหนาวที่วังสราญรมย์” (ฉันทนา เอี่ยมสกุล, 2540, น. 28)

สำหรับการแต่งกายในครั้งนั้น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก กรมขุนเพ็ชรบูรณ์อินทราชัย ทรงพัฒนารูปแบบการแสดงละครของคณะละครวังสวนกุหลาบ ทั้งเรื่องฉาก การแสดง และการแต่งหน้าที่นำเครื่องสำอางจากยุโรปมาแต่งหน้าให้แก่ตัวละคร แทนการผัดหน้าขาวด้วยฝุ่นจันทน์อย่างโบราณ ทรงริเริ่มในการแต่งหน้าตัวละครให้ดูเสมือนจริง ในการแสดงละครเรื่องเงาะป่าทรงผัดตัวด้วยฝุ่นสีดำและม้วนผมเป็นเกลียวขด พระราชทาน แก้วخالวงละครนางละครของพระองค์ทุกคนให้สมจริงตามบทบาทและลักษณะของตัวละคร “เงาะป่า” ที่มีผิวดำ และผมหยิกเป็นขด (ประเมษฐ์ บุญยะชัย และคณะ, 2555, น. 72) ปรากฏภาพถ่ายเป็นหลักฐานการแต่งกายของชมพลาและฮเนาสวมเสื้อคอกลมชายเสื้ออยู่ ด้านใน นุ่งผ้าโจงกระเบน เพราะสมัยนั้นผู้แสดงเป็นหญิงล้วน ซึ่งเป็นการแต่งกายของชาวเงาะผู้ชายทุกคน อาจแตกต่างกันเฉพาะสีของเครื่องแต่งกายตามความเหมาะสมของตัวละคร

ภาพที่ 2 การแสดงละครเรื่องเงาะป่า ณ วังเพ็ชรบูรณ์
ผู้แสดง ชมพลา : ระวี จาตุรจินดา (หม่อมระวี จุฑาธุช ณ อยุธยา)
ฮเนา : ลมุล มุขสุวรรณ (ลมุล ยมะคุปต์)
ที่มา : ประเมษฐ์ บุญยะชัย และคณะ, 2555, น. 145

สมัยรัชกาลที่ 7

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการนำบทละครเรื่องเงาะป่ากลับมาแสดงอีกครั้ง โดยพระวิมาดาเธอ พระองค์เจ้าสายสวลีภิรมย์ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ปิยมหาราชปดิวรัดา ขณะนั้นยังมีพระชนม์ชีพอยู่ทรงโปรดให้นำบทละครเรื่องเงาะป่ากลับมาแสดงอีกครั้ง ทรงรับสั่งให้พระยาเสนาะดุริยางค์ (แช่ม สุนทรวาทิน) เป็นผู้ควบคุมวงดนตรีให้ร้องอย่างสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ส่วนเพลงที่บรรจุปรับปรุงให้เหมาะสมกับการแสดงละครตามบทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และไปแสดงทุกวันจันทร์จนจบเรื่อง ครั้นสิ้นสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ละครเรื่องเงาะป่าเงียบหายไปอีกครั้ง (คมสัน มหิษฐ์, 2547, น. 32-33) ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล รัชกาลที่ 8 ไม่ปรากฏการแสดงละครเรื่องเงาะป่า

สมัยรัชกาลที่ 9

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาภูมิพลอดุลยเดชได้มีการรื้อฟื้นบทละครเรื่องเงาะป่าขึ้นมาใหม่ โดยนายถาวร สิกขโกศล และนางกชพร ตราโมท ช่วยกันค้นหาต้นฉบับจริงของบทละครเรื่องเงาะป่า อาศัยข้อมูลที่ได้รับคำแนะนำจากนางเลื่อน สุนทรวาทิน และนางเจริญใจ สุนทรวาทิน ทำให้วงการนาฏศิลป์ได้รับบทละครเรื่องเงาะป่าจากต้นฉบับและนำมาเรียบเรียงเป็นบทสำหรับแสดง ทั้งนี้ ท่านผู้หญิงแก้ว สนิทวงศ์เสนี เมื่อท่านได้มารับราชการอยู่กรมศิลปากร ได้มีโอกาสเรียบเรียงบทละครเรื่องเงาะป่า และประดิษฐ์ทำรำฝึกสอนให้แก่นักแสดงของกรมศิลปากร แล้วนำบทละครเรื่องเงาะป่ามาแสดงบางตอน โดยเฉพาะตอนแต่งงาน

ก่อนปี พ.ศ. 2511 กรมศิลปากรได้นำบทละครเรื่องเงาะป่ามาแสดงรูปแบบละครรำในบางตอนโดยเฉพาะตอนแต่งงาน โดยยังคงใช้ผู้หญิงแสดงล้วน จัดแสดง ณ สังกัดศาลาเครื่องแต่งกายของชมพลาและฮอนายังคงสวมเสื้อคอกลมชายเสื้ออยู่ด้านใน นุ่งผ้าพื้นโจงกระเบน เหมือนกับครั้งที่แสดงในวังเพ็ชรบูรณ์

ภาพที่ 3 การแสดงละครรำเรื่องเงาะป่าของกรมศิลปากร ก่อนปี พ.ศ. 2511

ผู้แสดง ฮเนา : ศิริวัฒน์ ดิษยนันทน์ (กลาง)

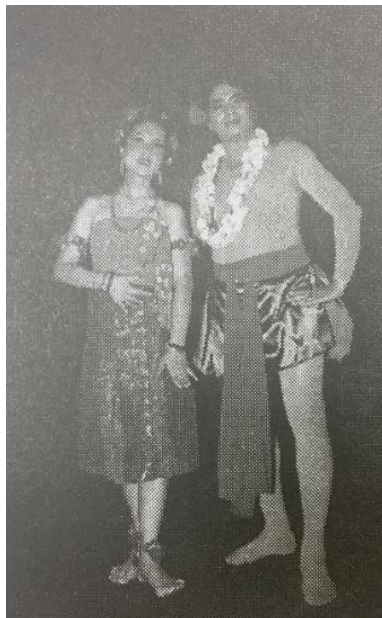
ยอปาน : อิศระ โพธิ์เวส (ขวา)

มานะ : บงกช โพธิ์ทอง (ซ้าย)

ที่มา : พนิดา สิทธิวรรณ, 2540, น. 32

ในปี พ.ศ. 2511 กรมศิลปากรจัดการแสดงละครรำเรื่องเงาะป่าขึ้น เพื่อฉลองครบรอบ 100 ปี ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติระหว่างวันที่ 1-31 ตุลาคม 2511 ท่านผู้หญิงแผ้ว สนิทวงศ์เสนี จัดทำบทใหม่จากบทกลอนเดิมนำมาตัดต่อให้พอดีกับเวลาแสดงละครประมาณ 2 ชั่วโมง รูปแบบการแสดงเปลี่ยนไปจากเดิมที่ใช้ผู้หญิงแสดงล้วน มาใช้แบบชายจริงหญิงแท้ ผู้แสดงที่สำคัญในครั้งนี้ได้แก่นายจตุพร รัตนวราหะ แสดงเป็นชมพลา นายธงไชย โพธิ์อารมย์ แสดงเป็นฮเนา และนางสาวอัจฉรา สุภาไชยกิจ แสดงเป็นลำหับ (ฉันทนา เอี่ยมสกุล, 2540, น.31)

เครื่องแต่งกาย ผู้ชายไม่สวมเสื้อคอกลมเหมือนก่อน แต่สวมเสื้อยืดและกางเกงยืตสีเนื้อรัดรูปให้แนบเนียนไปกับร่างกาย (tights) เดิมนุ่งผ้าเลาะเตี๊ยะ ดัดแปลงให้นุ่งผ้ารูปกล้วย ข้างหน้าสั้นข้างหลังยาว และสวมถุงน่องสีน้ำตาล ใส่ลูกประคำคอ ผม้วนหยิกติดศีรษะใส่น้ำมันให้เป็นเงา มีดอกไม้สีแดงทัดหูข้างขวา สวมพวงมาลัยสีแดงคล้องคอ และสวมเป็นกำไลข้อมือ ข้อเท้าด้วย เครื่องแต่งกายในลักษณะนี้กรมศิลปากรยังคงใช้ประกอบการแสดงละครรำเรื่องเงาะป่ามาจนถึงปัจจุบัน (พ.ศ. 2563)

ภาพที่ 4 การแสดงละครรำเรื่องเงาะป่าของกรมศิลปากร พ.ศ. 2511

ผู้แสดง ชมพลา : จตุพร รัตนวราหะ

ลำหับ : อัจฉรา สุภาไชยกิจ

ที่มา : พนิดา สิทธิวรรณ, 2540, น. 36

จากภาพดังกล่าวข้างต้น พบว่า ตัวละครฝ่ายหญิงได้มีการปรับเปลี่ยนการแต่งกายจากเดิมที่วังเพ็ชรบูรณ์ที่มีการห่มสไบสองชาย ปรับเปลี่ยนเป็นการใช้ผ้าห่มคาดอกแทนนั้น ผู้เขียนสันนิษฐานว่า เนื่องจากในการจัดแสดงละครรำเรื่องเงาะป่าในวังเพ็ชรบูรณ์นั้น สถานที่แสดงเป็นวังของเจ้านายชั้นสูง ผู้แสดงที่เป็นผู้หญิงล้วนจึงต้องมีการแต่งกายให้ปกปิดมิดชิดเพื่อความเหมาะสมกับสถานที่แสดง แต่ภายหลังเมื่อการแสดงละครรำเรื่องเงาะป่าได้แพร่หลายมาสู่สามัญชนจัดแสดงในโรงละคร การแต่งกายจึงได้ปรับเปลี่ยนเพื่อความสมจริงกับเนื้อเรื่องมากยิ่งขึ้น

จากการศึกษาผู้เขียนพบว่า ในยุคเดียวกันนี้ คุณครูลมูล ยมะคุปต์ (ผู้เชี่ยวชาญด้านนาฏศิลป์ไทย วิทยาลัยนาฏศิลป์) ได้ฝึกซ้อมการแสดงละครรำเรื่องเงาะป่าให้แก่วิทยาลัยนาฏศิลป์ กรมศิลปากร โดยมีการจัดแสดง ชุด ฉุยฉายย่นา ซึ่งเป็นตอนที่ฮั่นเซ่นชมตนเองในการแต่งตัวไปเข้าพิธีแต่งงานกับลำหับ คุณครูลมูลได้ฝึกซ้อมการแสดงชุดนี้ให้แก่ นายประเมษฐ์ บุญยะชัย เพื่อแสดงในรายการมาลาภิรมย์ ทางสถานีโทรทัศน์ช่อง 9 อสมท. ที่ถ่ายทอดเมื่อวันที่ 1 พฤษภาคม 2528 เครื่องแต่งกายนั้น ผู้แสดงนุ่งผ้าเลาะเตี๊ยะ ตามแบบฉบับที่คุณครูลมูลได้รับการถ่ายทอดมาจากพระวิมาดาเธอ พระองค์เจ้าสายสวลีภิรมย์

กรมพระสุทธาสินีนาฏ ปิยมหาราชปดิวรัดา กล่าวคือ การนุ่งผ้าจะนุ่งผ้าคาดหว่างขาไว้ชายทั้งด้านหน้าและด้านหลัง ชายห้อยด้านหน้าชาวเงาะป่าเรียกว่า “โก๊พ็อก” ชายห้อยด้านหลังชาวเงาะป่าเรียกว่า “กอเลาะ” สวมเสื้อยืดและกางเกงยืตสีเนื้อรัดรูปให้แนบเนียนไปกับร่างกาย (tights)

ภาพที่ 5 การแสดงชุดฉายฉายฮเนา รายการมาลาภิรมย์ วันที่ 1 พฤษภาคม 2528

ผู้แสดง ประเมษฐ์ บุญยะชัย

ที่มา : พนิดา สิทธิวรรณ, 2540, น. 36

จากการศึกษาพบว่า เมื่อวันที่ 23 กุมภาพันธ์ 2539 สถาบันราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา (มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยาในปัจจุบัน) ได้จัดการแสดงละครรำเรื่องเงาะป่า ตอนแต่งงาน ณ ศูนย์สังคีตศิลป์ ธนาคารกรุงเทพ ครั้งนั้นคุณครูเฉลย สุขะวณิช ควบคุมการฝึกซ้อม คุณครูอุดม อังสุธร และอาจารย์กฤษณา (บัวสรวง) ภักดีเทวา ฝึกซ้อมการแสดง โดยจำลองแบบจากคณะละครวังสวนกุหลาบ ด้วยการให้ผู้แสดงเป็นผู้หญิงทั้งหมด ตัวละครฝ่ายชายสวมเสื้อคอกลมชายเสื้ออยู่ด้านใน นุ่งผ้าโจงกระเบน

ภาพที่ 6 การแสดงละครรำ เรื่องเงาะป่า ของสถาบันราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา
ที่มา : สถาบันราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา, 2539

ต่อมาในปี พ.ศ. 2553 สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ ได้จัดการแสดงชุดอุยฉายฮเนาอีกครั้ง โดยนายฤทธิเทพ เถาว์ศิริ ณ โรงละครแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร โดยปรับเปลี่ยนเครื่องแต่งกายแบบอย่างที่น่ายประเมษฐ์ บุญยะชัย ได้เคยแต่งไว้เดิม คือ สวมเสื้อยืดและกางเกงยีสีเนื้ออีรตูป มาเป็นการถอดเสื้อและตัดกางเกงอีรตูปด่งกล่าวออก แต่ยังคงรักษาการนุ่งผ้าเลาะเตี๊ยะตามแบบฉบับคุณครูลมูลไว้ตามเดิม มีการนำสร้อยเขี้ยวสัตว์มาประดับที่คอ ซึ่งเครื่องแต่งกายลักษณะนี้เอง ภายหลังนักศึกษาจากสถาบันการศึกษาต่าง ๆ เมื่อมีการแสดง ชุด อุยฉายฮเนา นิยมนำมาเป็นแบบอย่าง

สาเหตุของการแต่งกายในการแสดงละครรำเรื่องเงาะป่าที่มีการปรับเปลี่ยนจากการสวมเสื้อยืดและกางเกงยีสีเนื้ออีรตูปให้แนบเนียนไปกับร่างกาย มาเปลี่ยนเป็นการถอดเสื้ออีรตูป หรือบางครั้งผู้แสดงก็มีการสวมเสื้อยืดและกางเกงยีสีเนื้ออีรตูปนั้น ศุภชัย จันทรสุวรรณ (2563, 10 พฤศจิกายน) ได้ให้เหตุผลว่า ในเรื่องการแต่งกายของตัวละครฝ่ายชายในเรื่องเงาะป่าที่พบว่าบางครั้งมีการสวมเสื้ออีรตูป หรือบางครั้งผู้แสดงไม่สวมเสื้ออีรตูป เนื่องจากการสวมเสื้อและกางเกงอีรตูปนั้นมิได้ยึดเป็นแบบแผนมาตรฐาน หรือสิ่งสำคัญของเครื่องแต่งกายของตัวละครขึ้นอยู่กับความสะดวก และความเหมาะสมของผู้แสดงเองว่าต้องการสวมใส่หรือไม่ หากผู้แสดงคนใดมั่นใจในสรีระร่างกาย ผิวพรรณของตนเอง หรือเพื่อให้เกิดความสมจริงกับบทบาทของตัวละครที่เป็นชาวเงาะป่าก็จะไม่สวมเสื้ออีรตูป อีกทั้งการสวมกางเกงอีรตูปยังเป็นอุปสรรคต่อการแสดงที่ทำให้ผู้แสดงลื่นล้มได้

เพราะเนื้อผ้ามีความมันลื่น และมีสีขาวนวล แต่หากว่าผู้แสดงต้องการปกปิดรูปร่างของตน หรือต้องการให้ผิวพรรณดูขาวนวลก็อาจสวมเสื้อรัดรูป (กฤษณะ สายสุนีย์, 2562, น. 63)

ภาพที่ 7 การแสดงชุดฉายฉายนา

หมายเหตุ : ผู้แสดง ฤทธิเทพ เถาว์หิรัญ

ที่มา : Chaiyampawan, 2010

สมัยรัชกาลที่ 10

จากการศึกษาผู้เขียนพบว่า ในสมัยพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราลงกรณ พระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชประสงค์ให้จัดงาน “อุ่นไอรัก คลายความหนาว” ที่สนามเสือป่า พระราชวังดุสิต เมื่อวันที่ 16 กุมภาพันธ์ 2561 โดยหน่วยงานต่าง ๆ นำการแสดงศิลปวัฒนธรรมมาร่วมจัดแสดงในงานนี้ด้วย สำนักการสังคีต กรมศิลปากรจึงได้นำการแสดงละครรำเรื่องเงาะป่า ตอนแต่งงาน มาจัดแสดงในงานครั้งนี้ ผู้แสดงใช้ผู้แสดงชายจริงหญิงแท้ เครื่องแต่งกายยังคงใช้แบบอย่างของกรมศิลปากร กล่าวคือ ผู้แสดงฝ่ายหญิงใช้ผ้าห่มคาดอก ผู้ชายสวมเสื้อยืดและกางเกงยืตสีเนื้อรัดรูป ให้แนบเนียนไปกับร่างกาย (tights) นุ่งผ้ารูปกลีบบัว เป็นต้น

ภาพที่ 8 การแสดงละครเรื่องเงาะป่า งานอุ่นไอรัก คลายความหนาว
ที่มา : สำนักการสังคีต กรมศิลปากร, 2561

พระราชนิพนธ์บทละครเรื่องเงาะป่าแสดงถึงพระอัจฉริยภาพของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นเนื้อเรื่องที่มีความสนุกสนาน แต่สอดแทรกวิถีชีวิตของชาวเงาะป่า ผสมผสานกับเรื่องราวความรักสามเส้า ส่งผลให้นับแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน บทพระราชนิพนธ์เรื่องเงาะป่าได้มีการนำหีบยกมาแสดงอยู่ทุกยุคทุกสมัย โดยยังคงเนื้อหาของเรื่องไว้ตามบทพระราชนิพนธ์ แต่สิ่งที่ปรับเปลี่ยนไปเพื่อสร้างความสมจริงหรือเพิ่มอรรถรสในการรับชมมากยิ่งขึ้น กล่าวคือ ผู้แสดงจากในอดีตใช้ผู้แสดงหญิงล้วน เพราะเป็นละครที่แสดงในเขตราชฐานชั้นใน จนมาสู่กรมศิลปากรจัดการแสดงเผยแพร่ให้แก่ประชาชนได้ชม ถึงแม้ว่าแรกเริ่มยังคงใช้ผู้หญิงแสดงตามแบบแผนในอดีต แต่ต่อมาทั้งกรมศิลปากรและวิทยาลัยนาฏศิลป์มีการปรับเปลี่ยนมาใช้ผู้แสดงเป็นชายจริงหญิงแท้ตามความนิยมของผู้ชม นอกจากนี้มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยาจัดการแสดงที่ใช้ผู้หญิงล้วนขึ้นอีกครั้ง เพื่อเป็นการอนุรักษ์รูปแบบการแสดงเมื่อครั้งอดีต

สรุป

วิวัฒนาการของละครเรื่องเงาะป่าเริ่มตั้งแต่การแสดงละครเรื่องเงาะป่าในสมัยรัชกาลที่ 5 ที่มีการรับเอาวัฒนธรรมจากตะวันตกมาปรับใช้กับการแสดงละครเรื่องนี้ ครั้นถึงสมัยสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก กรมขุนเพ็ชรบูรณ์อินทราชัย ทรงพัฒนารูปแบบการแสดงละครของคณะละครวังสวนกุหลาบทั้งเรื่องฉากการแสดง และการแต่งหน้าให้มีความสมจริงมากยิ่งขึ้น จนมาถึงยุคของกรมศิลปากรที่จัดการแสดงละคร

เรื่องเงาะป่า หรือวิทยาลัยนาฏศิลป์ที่จัดแสดงเพียงการรำชุดอุณยานาเผยแพร่ให้แก่ประชาชนได้ชม ถึงแม้ว่าแรกเริ่มยังคงใช้ผู้หญิงแสดงตามแบบแผนในอดีต แต่ต่อมาทั้งกรมศิลปากรและวิทยาลัยนาฏศิลป์มีการปรับเปลี่ยนมาใช้ผู้แสดงเป็นชายจริงหญิงแท้ตามความนิยมของผู้ชม และความสมจริงของการแสดงละครรำนากยิ่งขึ้น เพื่อเป็นการสร้างอรรถรสในการรับชมมากยิ่งขึ้น

รายการอ้างอิง

กรมศิลปากร. (2541). **สรุปผลการสัมมนาทางวิชาการระดับชาติ เรื่องเงาะป่า**.

กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.

กฤษณะ สายสุนีย์. (2562). **กลวิธีและกระบวนการทำรำอาบน้ำแต่งตัวของตัวละครเอก**

ฝ่ายชายในการแสดงละครเรื่องเงาะป่า. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต
สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์.

คมสัน มหิษฐ์. (2547). **เพลงในบทละครเรื่องเงาะป่า ตอนแต่งงาน**. วิทยานิพนธ์ปริญญา
มหาบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล.

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (2559). **บทละครเรื่อง เงาะป่า ฉบับสอบ
ชำระพร้อมต้นฉบับลายพระหัตถ์สมเด็จพระเจ้าฟ้ามหามงคล / พระราชานิพนธ์ใน
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว** (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: แสงดาว.

ฉันทนา เอี่ยมสกุล. (2540). **พิพิธทัศน์ตัวละครรำ “เงาะป่า” สื่อบัณฑิตการแสดงเงาะป่า
บทพระราชานิพนธ์ ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ณ อุทยาน
ละครกลางแจ้ง ภัทราวดี เอียร์เตอร์**. กรุงเทพฯ: เรือนแก้วการพิมพ์.

ถาวร สิกขโกศล. (2559). **บทละครเรื่องเงาะป่า** (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: แสงดาว.

ประเมษฐ์ บุญยะชัย และคณะ. (2555). **101 ปีละครวังสวนกุหลาบ** (พิมพ์ครั้งที่ 2).
กรุงเทพฯ: พงษ์วรินทร์.

พนิดา สิทธิธรรม. (2540). **“ละครเรื่องเงาะป่า” สื่อบัณฑิตการแสดงเงาะป่า ณ อุทยาน
ละครกลางแจ้งภัทราวดีเอียร์เตอร์**. กรุงเทพฯ: เรือนแก้วการพิมพ์.

สถาบันราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา. (2539). **การแสดงละครเรื่องเงาะป่า ตอน
แต่งงาน**. ณ ศูนย์สังคีตศิลป์ ธนาคารกรุงเทพ, วันที่ 23 กุมภาพันธ์ 2539.

สมหมาย เทียบเทียม. (2520). **บทละครเรื่องเงาะป่าพระราชานิพนธ์ในรัชกาลที่ 5 :
การศึกษาวิเคราะห์ทางสังคมและวัฒนธรรม**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต
สาขาวิชาภาษาไทย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สำนักการสังคีต กรมศิลปากร. (2561). การแสดงละครจำเรื่องเงาะป่า งานอุ่นไอรัก
คลายความหนาว. ณ สนามเสือป่า พระราชวังดุสิต, วันที่ 16 กุมภาพันธ์ 2561.
Chaiyampawan. (2010). **อุยฉายฮเนา**. [online]. Retrieved 11 September 2010.
from <https://www.youtube.com/watch?v=Qc-ctb8b53Y>

รายนามผู้ให้สัมภาษณ์

ศุภชัย จันทร์สุวรรณ. ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (นาฏศิลป์ไทย) พ.ศ. 2548.
สัมภาษณ์, 10 พฤศจิกายน 2563.